

DEBRECENI EGYETEM
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

AZ ÁLLAMHÁZTARTÁSI FEGYELEM ÉS A NÖVEKEDÉS NÉHÁNY
ÖSSZEFÜGGÉSE AZ EU-BAN

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

VASS KITTI

TÉMAVEZETŐ: PROF. CSABA LÁSZLÓ

DEBRECEN, 2008

1. Témafelvetés, a kutatás bemutatása

Évről évre nagyszámú közgazdasági szakember működik közre országa költségvetésének elkészítésében, szakmai megalapozásában. Ennél már csak azon közgazdászok száma nagyobb, akik az így elkészült művet szakmai vizsgálat és bírálat tárgyává teszik. Mitől lesz jó egy költségvetés? Mitől lesz kiegyensúlyozott egy ország államháztartása, gazdálkodása? Miként biztosítható az ország állampolgárait leginkább szolgáló jóléti állam fenntartása?

Kérdések, melyekre egyértelmű válasz talán nem is adható. Disszertációmban három ország, Hollandia, Ausztria és Magyarország összehasonlításán keresztül mutatom be ezen országok eltérő fiskális teljesítményének okait, melynek kapcsán vizsgálom a társadalmi, gazdasági és kulturális környezet adott ország gazdaságára, gazdálkodására gyakorolt hatásait. Az így kapott eredmények és az azokból levont következtetések talán magyarázatul szolgálnak a jelenlegi gazdasági helyzetükre, s talán rámutatnak az egymáshoz képesti fejlődési lehetőségeikre. A vizsgálat nyilvánvaló célja ugyanakkor az, hogy Magyarország számára mutassa meg a fiskális teljesítménye növelésének lehetőségeit, a továbblépés irányait.

Az összehasonlító országok kiválasztása során szempont volt a hasonló, kis nyitott gazdaságuk, a méretek megfeleltethetősége, az, hogy Hollandia és Ausztria az EU tagságon túl már a Magyarország számára elérendő célként meghatározott EMU tagja is egyben. Mindemellett Ausztria Magyarországgal közös történelme és számtalan kapcsolódási pontjával lehet jó viszonyítási alap, szemben az ilyen hatásoktól független és éppen ezért a semleges összehasonlítást biztosító példa-ország Hollandiával. Mindemellett nem hagyható figyelmen kívül, hogy ezek az országok eltérő fiskális teljesítménnyel rendelkeznek.

Hollandiában már a hatvanas évek végén kiépültek a jóléti állam intézményei és 1983-tól megvalósult az árstabilitás, de ekkorra már megjelentek a fiskális fenntarthatatlanság tünetei is. A közigazgatásban és a közgazdálkodásban bekövetkező változások, valamint a kormányzati funkciók újradefiniálása következtében a jóléti állam intézményeinek felszámolása nélkül sikerült megvalósítaniuk a fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás feltételrendszerét, és jelenleg Hollandia az euró-övezet tagjaként meglehetősen jó fiskális mutatókkal rendelkezik.

Ausztria a korporatív gazdaság egyik példája, ahol a második világháború utáni újjáépítési periódust viharos gazdasági expanzió jellemezte; az olajválságot követően pedig a fejlett tőkés országok között egyedülálló módon alacsony infláció és alacsony munkanélküliség, valamint az átlagosnál dinamikusabb gazdasági növekedés állította az

országot a figyelem központjába. A felfokozott külső gazdaságpolitikai érdeklődés miatt ekkor került széles körű vizsgálat alá az osztrák modell, azaz az osztrák gazdaságpolitika és az intézményrendszer. Az 1980-as évek elején azonban a gazdaságban strukturális problémák jelentkeztek, melynek eredményeként a növekedési ütem jelentős mértékben lelassult, míg a 2000-ben bekövetkező politikai változások végre ismét kedvező gazdaságpolitikai fordulatot hoztak.

Magyarország, ahol – éppúgy, mint a többi közép-európai országban – a 90-es évek közepére lezárult az első generációs rendszerváltozási szakasz (a stabilizáció - a liberalizáció - az intézményépítés - és a privatizáció teljesítése), mely a piacgazdaság létrejöttéhez voltak szükségesek. A második generációs szakaszban mára már az a legfontosabb kérdés, hogy miként és mikor tudja az állam fölgyorsítani a jóléti és közigazgatási reformot, azaz miként tudja megvalósítani az állam saját gazdasági szerepének újragondolását. Az átalakulás ezen feladataihoz azonban a társadalmi közmegegyezés megteremtése, a közvélemény támogatása is szükséges, mivel az állampolgárok könnyen elutasíthatják, illetve akadályozhatják a reformokat. Ezen második szakaszban az alapvető célja a fenntartható jóléti rendszer megvalósítása.

Az összehasonlításban külön kitértem arra is, milyen szerepe lehet ezen országok eltérő államformájának a fejlődésükre. Magyarország, Ausztria és a Hollandia összehasonlításakor ugyanis az eltérő államformából szükségszerűen adódó eltérések is különbséget jelenthetnek, melyek a külső szemlélő számára inkább érdekességnek tűnnek. Az államforma eltérése – a magyar köztársasági, az osztrák szövetségi köztársasági, valamint a holland (parlamentáris) alkotmányos monarchia – persze alapvetően predestinálja az államberendezkedést. Mindhárom állam közös jellemzője azonban a parlamentáris hatalomgyakorlás. A parlamentáris berendezkedés valamint a kormányfői felelősség kiemelkedő voltának hasonlóságából következnek az összehasonlított országok költségvetéseinek azonosságai, párhuzamosságai. Alaptételként leszögezhető mindhárom költségvetés vonatkozásában, hogy a közpénzekkel való hatékony és ellenőrizhető gazdálkodás intézményeinek alkotmányos jelentőségük van. Ennek mértéke, nagyságrendje egyben hűen visszatükrözi az állam szerepfelfogását is.

A disszertáció egyrészt arra keresi – és reményeim szerint adja meg – a választ, hogy a fiskális konszolidáció milyen hatással van a jóléti államra, illetve azt a feltevésemet igazolom, hogy a fiskális konszolidáció nem jelenti a jóléti állam végét, csupán átalakulását. Másrészt ezen vizsgálatok során a három ország eltérő fiskális teljesítményére keresem a magyarázatot.

A disszertáció egymásra épülő fejezetei az általános elméleti megalapozástól kiindulva, az empirikus vizsgálaton keresztül jutnak el megállapításaim, következtetéseim ismertetéséhez.

Fejezetenként összefoglalva először vizsgálataim elméleti megalapozását biztosítom. Bemutatom, hogy a 60'-as években kiépült jóléti államberendezkedés alapvetően magas adóztatással és a jövedelmek magas újraelosztási arányával kívánta csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenségeket. Azonban az évtizedek alatt a gazdaságban és a társadalomban bekövetkező változások a jóléti intézmények számos elemének újragondolását és reformját követelték meg. A fiskális szabályrendszer lett a kulcsfontosságú politikai eszköz a fiskális fegyelem betartásában. Ennek megfelelően az első fejezetben a szabályrendszer által korlátozott fiskális politika elméleti irodalmát, majd az EU és a feltörekvő országok gyakorlatát térképezem fel. A közgazdasági felismerés a fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás szükségességére, illetve a szabályrendszer megléte azonban nem elég a megvalósításhoz.

A második fejezetben a gazdaságpolitikák történetébe ágyazva – a jóléti államok kialakulásán és átalakulásán túl – a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás értelmezésére kerül sor, melynek során bemutatom annak elméleti fejlődését és a gyakorlati alkalmazásokat is.

Az ezt követő három fejezet három ország-tanulmányt – holland, osztrák, magyar – foglal magába, melyekben a II. világháborút követő társadalmi változásokat és gazdasági folyamatokat vizsgálom, különös tekintettel a második generációs feladatok megvalósulására, illetve a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás feltételrendszerére.

Az utolsó fejezetben a három ország költségvetésének megalkotására irányadó fiskális szabályokat (numerikus szabályok, eljárási szabályok, általános költségvetési elvek) veszem górcső alá, és vonok le következtetéseket. Ki szeretném emelni, hogy a szabályrendszer által korlátozott fiskális politika kérdéskörét a legújabb közgazdasági irodalom [Kopits 2007] már költségvetési felelősség keretrendszer részeként kezeli, mely egy újabb kutatási területet jelenthet a disszertációmon túl.

2. Tudományos puzzle és kutatásai kérdések

A jelen disszertáció központi kérdése („tudományos puzzle”) az: miként lehetséges, hogy a globális pénzpiacok fegyelmező ereje és az Európai Unió közös, szabályalapú fiskális

politikája a tárgyalat három, egyformán kis, nyitott országban, azonos időszakokban ennyire eltérő eredményekre vezetett.

Az empirikus elemzés során a következő hipotéziseim igazolására teszek kísérletet:

1. *hipotézis*: a szabályok szükséges, de nem elégséges feltételeit jelentik a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás megvalósításának, mert a demokrácia túlelosztási hajlammal bír.

2. *hipotézis*: az Európai Unió szükségesnek tartotta, ezért bevezette/bevezetette a fiskális szabályait, de ezek kikényszerítéséről/kikényszeríthetőségéről nem gondoskodott, melynek következményeként e tekintetben a 2001 és 2007 közötti időszakban végrehajtsági válságról beszélhetünk. A szabálytalankodók fiskális teljesítményükért azonban növekedési áldozattal fizettek.

3. *hipotézis*: az átalakuló országokban – így Magyarországon is – a magasabb deficitet és adósság szintet transzformáció specifikus okokkal és a felzárkózással magyarázhatjuk.

4. *hipotézis*: a közgazdasági törvények érvényre-juttatásának politikai és kulturális feltételei vannak, amelyek nem vezethetők le a közgazdasági elméletekből, hanem utóbbi azt előfeltételezi. Ki kell emelni a szabálykövető magatartás és bizalom fontosságát.

5. *hipotézis*: a fiskális szabályok bevezetése ütközik a hagyományos jóléti állam alapvető rendeltetésével, mivel a legtöbb kiadás jóléti jellegű.

6. *hipotézis*: a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás feltételei megteremthetők demokratikus keretek között, de azok önmaguktól nem jönnek létre, mert sem a globalizáció, sem az Európai Unió önmagában nem jelent elegendő kényszerítő erőt. Az ennek kapcsán felmerülő alapvető kérdés az, hogy az EMU tagság, illetve az euró bevezetése jelentette stabilitás elég vonzerőt jelent-e az euró-övezethez még nem csatlakozott országok – így Magyarország - számára? A Magyarországgal az Európai Unióhoz együtt csatlakozó országok közül Málta, Szlovénia és Ciprus már EMU tag, Csehország teljesítette a kritériumokat, és Szlovákia illetve Lengyelország is közelít a tagsághoz. Lehetséges, hogy Magyarország útja az euró-övezethez való csatlakozáshoz egy mindenkiétől eltérő sajátos külön út?

3. A kutatás eredményei

Adott nemzetgazdaság gazdaságpolitikája végső céljának a hosszú távú, fenntartható gazdasági fejlődés biztosítását jelölhetjük meg. A fenntartható gazdasági növekedéshez pedig elengedhetetlen a beruházások megfelelő nagysága. A beruházások nagyságára ható egyik korlátozó tényező éppen az állami hitelfelvétel, mivel az állam a tőkepiacon a vállalatok versenytársaként lép fel. Erre tekintettel beszélhetünk az államnak a beruházásokat „kiszorító hatásáról”. A felhalmozott államadósság is kapcsolatban van a beruházások kiszorításával, mert kamatterhekkkel jár. Az államadósság továbbá növeli a gazdaság sebezhetőségét, hisz a piaci kamatláb változása változtatja az állampapírok keresletét és árfolyamát.

A költségvetési egyensúlyt az Európai Unió fiskális szabályok alkalmazásával próbálja megteremteni, mely kulcsfontosságú politikai eszköz lett a fiskális fegyelem betartásában, illetve betartatásában. Az empirikus vizsgálatokból azonban kitűnik, hogy a fiskális kritériumok felállítása nem vezet egyenesen azoknak a betartásához is. A közgazdasági felismerés a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás szükségességére és a szabályrendszer megléte, nem elég a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás megvalósításához.

1. tézis: a jelen tanulmányomban tárgyaltak alapján megállapítható, a fiskális szabályok szükséges, de nem elégséges feltételét jelentik a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás megvalósításának, mert a demokrácia túlelosztási hajlammal bír. Ezzel a korábban felvetett 1. hipotézisem igazolást nyert.

A pusztán a fiskális szabályok alkalmazásához fűzött „csodavárást” egyértelműen cáfolnom kell. Általuk a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás megvalósítható, de ezen összefüggésében „csak” mint egy elérendő nagyobb cél alapfeltételei vehetőek figyelembe. Nincs tehát véleményem szerint azoknak igaza, akik a fiskális szabályok önmagukban történő alkalmazása mindent-megoldó voltára helyezik a hangsúlyt.

2. tézis: nyilvánvalóan levonható az a következtetés is, mellyel a 2. hipotézist igazolom, hogy az Európai Unió nem gondoskodott a fiskális szabályainak kikényszerítéséről, kikényszeríthetőségéről, ennek megfelelően a 2001 és 2007 közötti időszak tekintetében végrehajtási válságról beszélhetünk. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a szabálytalankodók ezért növekedési áldozattal fizettek.

Közép-Európa rendszerváltó országaiban – így Magyarországon is – már a 90-es évek közepére lezárult a rendszerváltó szakasz. A piacgazdaság és a jogállamiság intézményesült, ezek az országok hosszú távú növekedési pályára álltak. Véleményem szerint – elemzéseimből is láthatóan – a második szakasznak az alapvető célja már a fenntartható jóléti rendszer megvalósítása, mely nem különbözik az Európai Unió régi tagállamainak feladataitól. A célközösség tehát létrejött a régi és az új tagállamok között, csupán az cél elérésnek eszközeiben mutatkoznak meg a különbségek, azaz ez a második szakasz ebben tér el az egyes országok esetében.

3. tézis: disszertációm elemzésekkel alátámasztott, a közgazdászok számára mára talán már általánosan elfogadott, de a közkeletű vélekedéseknek ellentmondó egyértelmű megállapítása, hogy az átalakuló országokban a magasabb deficitet és adósságszintet nem magyarázhatjuk transzformáció specifikus okokkal és a felzárkózással. Ezzel a megállapítással 3. hipotézis megcáfoltam.

Nyilván ezen állításomból az is kiolvasható, hogy a transzformációs specifikus okokra való hivatkozás, valójában egy sikertelen gazdaságpolitika bűnbakkeresése. Egyszerűbb egy általános, jól hangzó, a társadalom szélesebb rétegei számára is könnyebben befogadható indokra hivatkozni, mint szembenézni hibákkal és feltárni a problémák valódi okát. Disszertációmmal talán tehettem egy lépést ebbe az irányba, hiszen annyit legalább már most sikerült cáfolatommal tisztázni, hogy az átalakuló országokban a magasabb deficit és adósságszint oka biztosan nem magyarázható transzformáció specifikus okokkal.

A második generációs feladatok végrehajtásához a társadalmi közmegegyezés megteremtése, a közvélemény támogatása is szükséges, mivel az állampolgárok könnyen elutasíthatják, illetve akadályozhatják a reformokat. Ráadásul a kérdések szerteágazó volta és kultúra értékfüggősége miatt nem lehet egységes receptet alkotni, illetve a reformok olyan területeken változtatják meg a status quo-t, ahol évtizedek óta bebetonozódtak a viszonyok, így a szakértők számára nyilvánvalóan szükséges módosítások elkerülhetetlenségét a közvélemény széles rétegei kétségbe vonhatják. A társadalmi párbeszéd alapuló közmegegyezés szükségessége a disszertáció összehasonlított három kis országának fejlődéséből szembetűnő következtetesként vonható le. Meglátásom szerint a reformok társadalmi elfogadtatása egyértelműen nehezebb feladat, mint a fiskális szabályok bevezetése. A fiskális szabályoktól

önmagukban eredményt várni ezért véleményem szerint csak diktatórikus jellegű államokban lehetne, a demokráciákban ez önmagában kevés.

4. tézis: a fentieknek megfelelően kulcsfontosságú véleményem szerint munkám azon következtetése – a 4. hipotézis igazolása –, hogy a közgazdasági törvények érvényre-juttatásának politikai és kulturális feltételei vannak (szabálykövető magatartás, bizalom), amelyek nem vezethetők le a közgazdasági elméletekből, hanem utóbbi azt előfeltételezi.

Téziseim, mint logikus láncolat vezetnek el a jelen 4. tézisben foglalt következtetésig. Röviden összefoglalva, a politikai és a kulturális feltételek fennállta nélkül a fiskális szabályok alkalmazásától nem várhatunk sikert. Ezen megállapításom azt is jelenti egyben, hogy az egy adott politikai és kulturális közegben, adott fiskális szabályokkal elért sikerek nem ismételtetők meg egy másik állam esetében, azaz saját klisé megoldásaikat államról államra alkalmazó fiskális megoldó-emberekről nem beszélhetünk. A siker kulcsa egy esetleges ilyen esetben éppen a változtatni tudásban, a helyi viszonyok megfelelő értékelésében és adaptálásában, illetve a fiskális szabályok megfelelő testre szabásában keresendő.

5. tézis: az elemzésekkel egy látszólagos ellentmondást is sikerült tisztáznom, mivel a bemutatottakon alapuló véleményem szerint a fiskális szabályok bevezetése nem ütközik a hagyományos jóléti állam érdekeivel, illetve céljával. A fiskális konszolidáció nem jelenti a jóléti állam végét, csupán átalakulását. Ezzel a megállapítással cáfoltam a korábban feltett kérdésemet, az 5. hipotézist.

Megállapításom lényegében válasz azoknak, akik a fiskális konszolidációban kizárólag a megszorításokat, a társadalom számára korlátozó intézkedéseket, a jóléti állam ellenségét látják. A jóléti államnak éppen, hogy kiegészítő fogalma, garanciája lehet a fiskális szabályok megfelelő alkalmazása, amelyekkel a jóléti állam más minősége érhető el.

6. tézis: a 6. hipotézis egyértelmű igazolása, hogy a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás feltételei megteremthetők ugyan demokratikus keretek között, de nem jönnek létre maguktól, mert sem a globalizáció, sem az EU önmagában nem elég ehhez.

A vizsgált összefüggésekből világosan következik – mellyel jelen disszertáció elején megfogalmazott puzzle-t feloldhatjuk – hogy a belső erőviszonyok, a politikai felépítés és a pénzügyi stabilitás kultúrája együttesen alakítják a fiskális teljesítményt. Ezért lehetséges, hogy a globális pénzpiacok fegyelmező ereje és az Európai Unió közös, szabályalapú fiskális politikája a tárgyalt három, egyformán kis, nyitott országban, azonos időszakokban ennyire eltérő eredményekre vezetett. Ezért meglátásom szerint semmilyen determinisztikus, modellszerű vizsgálat nem adhat valós válaszokat. A külső és a belső hatások együtt, egymást erősítve (Hollandia) vagy lerontva (Magyarország) alakítják ki a fiskális végeredményt. Ismételten leszögezhetjük a szabályrendszer által korlátozott fiskális politika szükségességét, de nem elégséges feltétele a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás megvalósításának.

Kutatásaim folytatásaként azokra a kérdésekre lehetne választ találni, hogy miképp hozhatók létre a fiskális konszolidációhoz szükséges társadalmi és politikai feltételek, miképp működhet hatékonyabban a demokrácia, illetve mi szükséges ahhoz, hogy az Európai Unió végre tudja hajtatni, illetve be tudja tartatni a saját szabályait?

4. Összefoglaló

Disszertációmban célként fogalmaztam meg a hipotéziseim igazolása és cáfolata kapcsán, hogy igyekszem az adott hipotézissel kapcsolatos közgondolkodást jellemző téves vélekedésekre, ellentmondásos állításokra is felhívni a figyelmet, tisztázni azokat, illetve bemutatni a másoknak már sikert jelentő utakat, lehetőségeket. A levont következtetések és elért eredmények napi aktuális módon is felhasználhatóak, és véleményem szerint szélesebb kör számára – természetesen szükség szerinti egyszerűsítéssel – megismerhetővé téve a disszertáció egy-egy gondolatát, befolyásolhatnák a jóléti államról, a fiskális szabályokról, illetve a magyar gazdasági folyamatokról kialakult közgondolkodást.

Disszertációból jól láthatóan egyetértek a második világháború után létrejött azon jóléti államról kialakult közvélekedéssel, hogy felelős az emberek jólétéért. Ennek az elképzelésnek azonban az egyik következménye először az állami szektor felelősségének, funkcióinak és feladatainak növekedése lett egészen a hetvenes évek kezdetéig. A hetvenes évek kezdetétől – nem csak a pénzügyi források csökkenésének oka miatt, hanem a „gondoskodó állam” jelentős hátrányainak megjelenése miatt is – a kormányzat alapvető feladatairól és kötelezettségeiről szóló viták mind-mind változásokat szorgalmaznak az állami szektor feladatainak területén. Jelenleg a kormányzatok célja nem csak az, hogy több feladatot lássanak el kevesebb ráfordítással, hanem arra is megoldást kell találni, hogy az állami

feladatokat hogyan lehetne kevesebb ráfordítással még jobban ellátni. Következő kérdésként éppen ezért pedig már rögvest az merül fel, hogy a fiskális szabályok alkalmazása, hogyan hathat a jóléti államra.

A jóléti államokra a XXI. században már az átstrukturálódás jellemző, ahol célként fogalmazódik meg a kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás megvalósítása. A jóléti államot a mai közgazdászok elsődlegesen fenntarthatóvá szeretnék tenni. A fenntarthatóság egyik (de csak egyik!) garanciális elemét a fiskális szabályok megfelelő alkalmazásában látom, amelyekkel a jóléti állam más minősége érhető el. Fordított viszonyban megvilágítva a helyzetet, fiskális szabályok alkalmazására azért is szükség van, mert fenntarthatóan működtethető államháztartás megteremtése nélkül a jóléti állam reformjáról nem beszélhetünk.

A disszertációmban összehasonlított három kis, nyitott ország gazdasági-társadalmi-kulturális berendezkedésének vizsgálatával arra is választ akartam adni, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a három ország eltérő fiskális teljesítményét magyarázzák. Ennek kapcsán azt szerettem volna egyértelművé tenni, hogy fiskális szabályokra szükség van, de azoktól önmagában hiába várjuk a megoldást. Az Európai Uniónak se sikerült a szabályok betartásának és betartatásának kikényszerítése.

A fiskális teljesítménnyel kapcsolatos makroökonómiai problémákat két osztályba sorolhatjuk: az egyik az ún. megbízó-ügynök probléma, a másik a kooperáció problematikája¹. A megbízó-ügynök problémakör a polgárok közötti és az általuk választott képviselők közötti viszonyt foglalja magába, mely szerint a meggondolatlan fiskális viselkedés gyakran a közhivatalnokok cselekedeteinek eredménye, akik nem maximalizálják a választóik jólétét. A kooperáció problematikája a többoldalú szubnacionális és a nemzeti politikai résztvevők cselekedeteiből adódik. Ez a problémakör összességében azon változókat foglalja magába, amelyek a fiskális rendszerhez és amelyek a politikai rendszerhez tartoznak szélesen vett értelemben.

A fiskális politika elsődleges céljaként jelenleg a túlzott eladósodás megakadályozását lehet megjelölni nemzeti illetve regionális szinten, ugyanis a nem fenntartható közösségi pénzügyek az országok gazdasági teljesítőképességében okoznak kárt. Ezen megfontolások hirdetői javasolnak adósság konszolidációt vagy adósság limit bevezetést. Másrészt fontos kiemelni, hogy a fiskális és a monetáris politika megalkotói különböző preferenciarendszereinek koordinációja szükséges a Pareto-optimális állapot eléréséhez.

¹ Braun et. al. [2004]

Általánosan itt is érvényesül a szabály, hogy a fiskális és monetáris hatóságok közötti kooperáció hiánya rosszabb gazdasági teljesítményt eredményez, mintha a két hatóság összehangolná a tevékenységét.

A téma kutatóinak kezdeti feltevései szerint a politikusok abban az esetben maximalizálják a társadalmi jólétet, amikor szabadon választanak gazdaságpolitikát mindenféle korlátozó tényező nélkül, azaz szabad megítélésük szerint cselekedhetnek. Ekkor a politikusoknak lehetőségük nyílik arra, hogy eltérjenek az előre meghatározott irányvonalától. Amennyiben ugyanis a politikusnak lehetősége van a kijelölt irányvonal megváltoztatására, akkor – kedvező esetben a társadalmi jólét megteremtése érdekében – valószínűleg él is vele. Ennek következtében gyakori az is, hogy mire elérkezik az idő a korábban meghirdetett politika végrehajtására, addigra új politikai irányvonalat határoznak meg. Ez a jelenség az ún. „időbeli következetlenség” (time inconsistency) problémája. A tapasztalatok szerint azonban, a jelenségnek – a korábbi feltevésekkel éppen ellentétesen – a társadalmi jólét megteremtésére kedvezőtlen hatásai vannak. Az emberek ugyanis eszerint alakítják ki elvárásaikat a jövőbeli politika irányvonalával kapcsolatosan, tehát eleve feltételezik, hogy a kormányzat el fog térni a bejelentésétől. A diszkrecionalitás megléte, a változtatás lehetősége alacsonyabb jólétet eredményez annál, mintha a kormányzat hitelesen elkötelezné magát egy adott politikai irányvonal mellett. A szabályok tehát azért, hogy korlátozzák a politikusok mozgásterét nagyobb társadalmi jólétet eredményeznek a diszkrecionalitásnál jelentős szerepet játszanak a deficit mértékének csökkentésében, a hitelt érdemlő szabályok a fiskális politikát előrejelezhetővé, kiszámíthatóvá teszik.

A disszertációm első fejezetében az elméleti megalapozás mellett a gyakorlatban – az Európai Unióban és a feltörekvő piacokon egyaránt – alkalmazott fiskális szabályokat térképeztem fel, melyből megállapítást nyert, hogy gyakorlati és cáfolhatatlan érvek szólnak a fiskális korlátozás alkalmazása mellett és jelenleg a modern demokrácia új szakaszát, az önkéntes korlátozáson alapuló demokrácia korát éljük. Hozzá kell tenni azt is, hogy a fiskális politikai szabályrendszer önmagában nem varázspálca, ami védetté tenné a gazdaságot a makroökonómiai volatilitás és pénzügyi krízisek ellen, valamint fenntartja a gazdasági növekedés magas ütemét. Nyilvánvalóan az időzítés, a tervezés, a körülmények, az egész intézményi rendszer kulcsfontosságú a szabályrendszer-alapú megközelítésű fiskális politika sikeréhez. Az empirikus vizsgálatomból pedig jól láthatóvá válik, hogy hiába vezette be az Európai Unió a fiskális szabályait, számos ország nem tartja be azokat, pedig tartós gazdasági növekedés nem valószínű meg kibillent államháztartással.

A második fejezet első részében a disszertációm teljes körű elméleti megalapozása érdekében második világháborút követően alkalmazott gazdaságpolitikák bemutatására törekedtem, fókuszálva a vegyesgazdaság közgazdasági elméletére, a jóléti államok kialakulására, a keynesi közgazdaságtan térhódítására és válságára. A fejezet második felében a 80'-as évekig visszanyúló kiegyensúlyozottan fenntartható államháztartás elméleti irodalmát és gyakorlati aspektusait mutattam be, melyből már látható – bár az országtanulmányok vizsgálata során válik teljesen egyértelművé –, hogy a fenntarthatóság annak ellenére, hogy gazdaságpolitikai relevanciája van – a tényleges döntési gyakorlatot befolyásolja, része a gazdaságpolitikai döntés-előkészítésnek – nem modellezhető.

A fejezetben mutatom be azt is – amire már korábban utaltam –, hogy a fenntartható gazdasági növekedés nem valósítható meg kiegyensúlyozott államháztartás nélkül, ugyanis a fenntartható gazdasági növekedéshez a technikai fejlődés megfelelő üteme és a hozzá szükséges beruházások megfelelő nagysága is szükséges és az egyik beruházást korlátozó tényező éppen az állami hitelfelvétel, mivel az állam a tőkepiacon a vállalatok versenytársaként lép fel. Így beszélhetünk az államnak a beruházásokat „kiszorító hatásáról”. Beruházásokat kiszorító hatása azonban nemcsak a deficitesek, hanem az egyensúlyban lévő államháztartásnak is van, ha aránya túl nagy és/vagy növekvő. A felhalmozott államadósság szintén kapcsolatban van a beruházások kiszorításával, mert kamatterhekkkel jár. Az államadósság után fizetett kamat nemcsak deficitesek, hanem egyensúlyban levő államháztartás esetén is veszélyezteti a szükséges beruházási ráta fenntartását, az eladósodottság pedig könnyen növekvő arányúvá válhat. Az államadósság továbbá növeli a gazdaság sebezhetőségét, hisz a piaci kamatláb változása változtatja az állampapírok keresletét és árfolyamát. Emiatt nyilvánvaló, hogy adott növekedési ütem nem fér össze akármekkora adósság/GDP aránnyal.

Az elméleti részeket követően a három ország vizsgálata során a harmadik fejezetben megfogalmazott hipotéziseim vizsgálata mellett arra próbáltam választ találni („tudományos puzzle”), hogy miként lehetséges, hogy a globális pénzpiacok fegyelmező ereje és az Európai Unió közös, szabályalapú fiskális politikája a tárgyalt három, egyformán kis, nyitott országban, azonos időszakokban ennyire eltérő eredményekre vezetett. A válasz megtalálásának érdekében mindhárom országban görcső alá vontam a második világháború utáni társadalmi berendezkedést és gazdasági folyamatokat kiemelve az államháztartás állapotát meghatározó tényezőket, a fiskális teljesítmény alakulását.

A negyedik fejezetben, az országtanulmányok közül elsőként a minta-államnak tekintett Hollandiát vizsgáltam. Itt is, mint Európa többi államában a hatvanas évek végén

kiépültek a jóléti állam intézményei, azonban külön ki kell emelni, hogy a földgáz-források kiaknázásából keletkező magas kormányzati bevételek mellett az erős baloldalra történő társadalmi elmozdulás tovább ösztönözte a bőkezű jóléti állam érvényesülését. 1962-től 1971-ig a kormányzati kiadások megháromszorozódtak, 1970-ben a kormányzati transferek elérték a GDP 22,5%-át, ami kétszerese az 1960-ban meglévőnek, és az egyike a legmagasabbaknak Európában. Kezdetben tehát a jóléti állam terjeszkedése a gáz eladásából származó növekvő bevételekből került finanszírozásra, de hamarosan adónövelés vált szükségessé és egy olyan folyamat indult el, amely alacsony növekedési ütemet és magas munkanélküliséget eredményezett a jelentős kormányzati beavatkozás mellett. Ez természetesen magas adóterhet és magas társadalombiztosítási hozzájárulást tett szükségessé a gázból adódó jövedelem dacára. Ekkor már a világ többi része a holland betegségről (dutch disease) beszélt, azaz munka nélküli jólétről, ami számos negatív gazdasági hatással jellemezhető. Ezek a tünetek és a jóléti állam modelljének fenntarthatatlansága a 80'-as évekre krízishez vezetett: gyors hanyatlás volt megfigyelhető a gazdasági teljesítményben, megjelent a növekvő államadósság és a krónikus munkanélküliség problémája.

1982-ben azonban a gazdasági krízis súlyosbodása jelentős változásokat eredményezett. A hatóságok és a társadalmi partnerek felismerték a komoly makroökonómiai és strukturális problémákat, emiatt pedig az alapvető változások szükségességét a gazdaságpolitikában. Reformtörekvések központi kérdése a fiskális konszolidáció, a közkiadások csökkentése lett. A konkrét politikai lépések 1982-83-ban kezdődtek a szociális piacgazdaság alapvető intézményi reformjával. Ennek következtében a 1980-as évektől kezdődően már nem holland betegségről, hanem holland csodáról (dutch miracle) beszélhetünk, amely egyenes következménye volt a „polder” modellnek, mely a politikának, a kultúrának és az intézményeknek Hollandiában egyedülálló kombinációjára vonatkozik. A kifejezés tehát amellet, hogy jellemzi a holland kultúrát, vonatkozik a gazdasági intézmények szerepére is és felhívja a figyelmet a konszenzus és a szolidaritás szükségességére. Ez a modell nem egy kreált modell, hanem a történelmi fejlődési folyamat eredménye.

A társadalmi megegyezés fontosságán túl a sikerben közrejátszott a közigazgatás területén bekövetkező szemléletváltozás, a közszolgálati kultúrában megfigyelhető változások, a társadalom struktúrájának megváltozása is az oktatás, a kommunikáció és a növekvő jólét következtében. A holland populáció idősödő volta pedig a fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás szükségességére tett közigazdasági felismerés gyakorlatba való átültetését még inkább szorgalmazta. A társadalmi partnerek közötti kooperáció és a

javuló kommunikáció tette lehetővé, hogy a reformok széles körben elfogadottá és hosszú távon fenntarthatóvá váljanak.

A társadalmi változásokon túl a stabil holland koalíciós kormányzati struktúra is a kormányzati konszenzus megteremtésének irányába mutat, hisz erős társadalmi bázist tud teremteni a közigazgatás számára. A megteremtett stabilitás és átláthatóság növeli a kormányzatba vetett bizalmat. Ezen kormányzati stílus ugyan radikális változtatásokat nem tesz lehetővé, az átfogó változásokra tett javaslatok helyett a folyamatos alkalmazkodás a jellemző a változó körülményekhez.

A holland tapasztalatok azt bizonyítják, hogy lehetséges a jóléti állam sikeres reformja, amely lényegesen különbözik a „laissez-fair” gazdaságpolitikától. A holland szabályozási reform fontos tanulság a többi ország számára az európai jóléti állam modernizációjáról és a közös valutaövezetbe integrálódásról. A reform nem egy átfogó elméleti kereten alapult, hanem gazdaságpolitikák sorozatának tekinthető. Megállapítható továbbá, hogy a fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás megvalósítása szükséges, de nem elégséges feltétele a jóléti állam reformjának, a gyors gazdasági növekedésnek és a társadalmi sikernek, mely utóbbi gazdasági és társadalmi innováció függvénye.

Az ötödik fejezetben az Európai Unió egyik tagállamát, a korporatív gazdaság egyik példájának tekinthető Ausztria föderális berendezkedésű államát vettem górcső alá.

Az osztrák gazdaságot az olajválság után a fejlett ipari országok átlagánál dinamikusabb gazdasági növekedés állította a figyelem középpontjába. Az érdeklődés miatt ekkor került széles körű vizsgálat alá az osztrák modell, azaz az osztrák gazdaságpolitika és az intézményrendszer. Ezen teljesítmény magyarázatára a társadalmi partnerség intézménye szolgálhat, amely intézményesített kooperációnak tekinthető a munkapiac, az üzleti élet és a kormányzat között, s amely magába foglalja a gazdaság- és társadalompolitika minden fontos aspektusát.

Az osztrák társadalmi partnerség fejlődésének és szerepének megértéséhez figyelembe kell vennünk az osztrák politikai és gazdasági rendszer fő jellemzőit. Elsőként említem a nemzetgazdaság kis méretét, mely egyet jelent az exporttól való erős függéssel, valamint az ország mérete maga után vonja a politikusok kisebb számát is, akik ráadásul folyamatos kapcsolatban vannak egymással. Ugyanakkor szükséges a sajátos történelmi és politikai fejlődés hangsúlyozása is, hiszen a történelemből való tanulás ritka példájának tekinthetjük azt, hogy a második világháború után a korábban ellenséges pártok létrehozták a szociáldemokraták és konzervatívok nagykoalícióját. Ennek következtében a gazdasági és társadalmi együttműködés nagymértékben javult a két tábor változatlanul eltérő ideológiája

ellenére. Az új gazdasági és társadalmi együttműködés – meglepő módon – éppen a nagy koalíció szétesésekor nyert igazi jelentőséget. Az egyes pártokkal kapcsolatban álló gazdasági érdekcsoportok jelentős mértékben megtartották függetlenségüket és kiterjesztették az együttműködést számos gazdasági és társadalmi kérdésre is.

Az 1980-as évek elején Ausztriának is szembe kellett néznie a költségvetési deficit aggasztó mértékével és a növekvő kormányzati adóssággal, mely világossá tette, hogy az eddig folytatott gazdaságpolitika nem fenntartható. Az általános problémának számító magas adósság szinten túl azonban az osztrák demográfiai folyamatok változása is növekvő terheket ró a kormányzatra, így Ausztriának kiemelten szükséges kezelnie a jelentős népességöregedésből fakadó fiskális problémákat. Mindez jelentős nyomást gyakorol a közfinanszírozási rendszerre mind a bevételi, mind a kiadási oldalon, aláásva a hagyományos jóléti állam finanszírozását.

A feladatok végrehajtását segítette, hogy a választópolgárok elégedetlenségét és a nagy pártok népszerűségvesztését érzékelve az osztrák néppárti vezető, Wolfgang Schüssel az 1999-es választások után nem folytatta tovább a korábbi néppárti-szocialista nagykoalíciós gyakorlatot, hanem a Szabadságpárttal lépett koalícióra, amely kiváltotta az Európai Unió diplomáciai bojkottját és egy egyedi, különutas politikát valósított meg. A különutas stratégia valójában a kényszerpályára kerülés pozitív kihasználását jelentette. Ausztria túlélte a bojkottot, a kényszerszülte külön út sikert hozott: reformokat és a növekedési ütem felgyorsulását, a gazdaságot pedig fiskális konszolidáció és a liberalizáció felé orientálta.

Lényegében ez a gazdasági integrációhoz kapcsolódó különutas politika adja meg a választ a belső változások bekövetkezésének időpontjára, illetve önmagában a változás lehetőségének megteremtődésére. Korábban a megfáradt nagykoalíció nem mert, vagy nem akart az államháztartást meghatározó alappillérekhez nyúlni, erejéből csak a megfontolt módosításokra, toldozásra-foltozásra telt. A politikában bekövetkező, osztrák viszonylatban radikális váltás, majd az ehhez kapcsolódó külső nyomás olyan belpolitikai helyzetet teremtett, mely nem csak lehetővé, de szükségsszerűvé is tette az eddig halogatott reformintézkedések megkezdését. Lényegében az a furcsa helyzet állt elő, hogy az osztrák gazdaságot lendületbe hozó, az osztrák gazdaság számára végre pozitív változást jelentő intézkedéseket közvetetten egy külső negatív hatás váltotta ki.

A kormány célul tűzte ki a költségvetési egyensúly megvalósítását, az állami újraelosztás csökkentését, a népesség öregedéséből adódó problémák kezelését, valamint Ausztria növekedési potenciáljának erősítését. Ennek megvalósítása érdekében 2001-ben a szövetségi kormányzat, a tartományok és az önkormányzatok megállapodtak az első Belföldi

Stabilitási Paktumban, amely megtervezte az osztrák fiskális konszolidációs célok teljesítését. Ez előrehaladást jelentett az intézményi reform területén. A paktumban a szövetségi kormányzat, a tartományok és az önkormányzatok megegyeztek az egyensúlyi célokban a kormányzat három szintjére vonatkozóan, akár csak az arra az esetre vonatkozó szankciókban, ha a pártok engedetlenséget tanúsítanak a célok elérésével kapcsolatban. A célokat a kilenc tartomány összességére fogalmazták meg, ám a kevésbé gazdag államoknak kisebb többletet kell produkálniuk. A paktum értelmében az önkormányzatok kötelezettsége a költségvetésük egyensúlyban tartása négy éves periódusra vonatkoztatva, amely azonban szintén nem az egyes önkormányzatokra, hanem az önkormányzatok összességére, mint egységre vonatkozik.

A 2004-ben felállított Alkotmányozó Konvent intézményes keretbe helyezte volna az alkotmányos reformról szóló vitákat, lehetőséget adva a fiskális szövetségi kapcsolatok javítására, konszenzus azonban nem született a szövetségi kapcsolatokat egyszerűsítő alkotmány módosításában.

Számos kormányzati reform teljesítése ellenére maradtak olyan területek, melyeket a reformok még nem értek el, vagy a megkezdett reformokat még nem fejezték be. Összességében azonban megállapítható, hogy az 1999-ben hatalomra került néppárti-szabadságpárti koalíció jelentős kísérletet tett a hagyományos jóléti állam megreformálására, melyben nagy szerepet játszott a Belső Stabilitási Paktum fiskális szabályai, de nem sikerült kialakítania a fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás feltételrendszerét, melyhez a közgazdasági felismerésen túl politikai konszenzusra is szükség van, különösen egy cikluson túl.

A hatodik fejezetben a magyar folyamatokat tettem a vizsgálat tárgyává. Itt is – éppúgy, mint a többi közép-európai országban – már a 90-es évek közepére lezárult az említett első generációs rendszerváltozási szakasz. A második generációs szakaszban – hasonlóan a többi nyugat-európai országhoz – mára már az a legfontosabb kérdés, hogy miként és mikor tudja az állam fölgyorsítani a jóléti és közigazgatási reformot, azaz miként tudja megvalósítani az állam saját gazdasági szerepének újragondolását. A második generációs feladatokhoz azonban a társadalmi közmegegyezés megteremtése, a közvélemény támogatása is szükséges, mivel az állampolgárok könnyen elutasíthatják, illetve akadályozhatják a reformokat. Az alkalmazandó gazdaságstratégia feladata mozgósító erejű jövőkép felvázolása, az egyes intézkedések közötti összhang biztosítása, és mindezek által hozzá kell járulnia a reformok társadalmi elfogadottságához is. Ez szükséges ugyanis ahhoz, hogy a reformelképzelések, illetve megvalósításuk túlnyúlhasson a parlamenti ciklusokon, és így eredményre vezessen.

A második szakasznak az alapvető célja a fenntartható jóléti rendszer megvalósítása. Az ehhez szükséges intézkedések nehezebben megvalósíthatóak, mint a SLIP feladatok esetében, mivel a döntések elindításához szükség van a politikai mechanizmusok mozgásba hozatalára.

A fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás megvalósításához szükséges elemi feltételek sérülnek Magyarországon. A magyar adósság és deficit nagyságát csak kisebb részben befolyásolják átalakulás-specifikus tényezők, nagyobb részben az intézményi hiányosságok, a fegyelmezetlenség és a populizmus következménye. A transzformációs specifikus okokra való hivatkozás, valójában egy sikertelen gazdaságpolitika bűnbakkeresése.

A széles koalícióként működő általános értelemben vett néppártok uralják a közéletet, ami szintén erősíti a krónikus túlköltésre való hajlamot. Megoldásként Csaba (2006:257) a magyar alkotmány olyan kiegészítését javasolja, miszerint „a pénzügyminisztérium kötelessége az államháztartás kiegyensúlyozása a ciklus átlagában, a kimutatások teljeskörűségével, hitelességével és a demokratikus ellenőrzés megalapozása végett”, mely – véleménye szerint – alapot adna a populizmus megfékezésére.

Az országtanulmányokban levezetett elemzéseim megmutatták, hogy fiskális szabályok bevezetésének, illetve alkalmazásának elengedhetetlen feltétele a társadalmi közmegegyezés. A közgazdasági törvények érvényre-juttatásának politikai és kulturális feltételei vannak, amelyek nem vezethetők le a közgazdasági elméletekből, hanem utóbbi azt előfeltételezi. A magyar jövőbeni siker kulcsa éppen ezért ugyancsak a helyi viszonyok megfelelő értékelésében és adaptálásában, illetve a fiskális szabályok megfelelő testre szabásában keresendő.

A magyar, az osztrák és a holland költségvetés összehasonlítására a hetedik fejezetben került sor. A három ország költségvetésének fejlődésének bemutatása után a három országban alkalmazott fiskális szabályokat térképezem fel. Az elmélet rövid áttekintése után először a numerikus fiskális szabályokat, majd a költségvetési eljárás szabályait, végül pedig az általános költségvetési elveket vettem górcső alá. Az összehasonlítás során megállapítható, hogy ugyan a numerikus fiskális szabályok valóban a kormányzati elköteleződést jelzik a fiskális konszolidáció mellett, fiskális szabályrendszerre mindenhol szükség volt a sikerhez, de ez önmagában nem elég. Az eljárási szabályok ismeretében derül csak fény arra, hogy a fiskális konszolidáció melletti elköteleződés mélyen beágyazódott-e már a társadalomba, azaz a hosszútávú elköteleződés szinte biztosnak tekinthető vagy a költségvetési eljárási szabályok lehetővé teszik a diszkrecionális fiskális politika folytatását, a pillanatnyi politikai érdekek dominálását. Utóbbi esetben az adott kormány magatartásának függvénye a fiskális szigor. A

fiskális konszolidációhoz tehát alapvetően társadalmi konszenzus szükséges, mely leképeződik a költségvetési folyamat egészében.

Az államforma és a politikai irányultság nincs számottevő hatással a költségvetés szabályaira, de függ a politikai elit megosztottságától és a bizalmi viszonyoktól.

A fejezet második részében az Európai Unió szabályrendszerének vizsgálata során kifejtem, hogy gondot jelent az, hogy a szabálykövető gazdaságpolitikát nem kényszerítheti ki független szervezet, nem ellenőrizheti kellő hatékonysággal. Ez, valamint a nagy tagállamok kifulladás költségtetés-politikai buzgalma vezetett el a Stabilitási és Növekedési Egyezmény 2005-ös felpuhításához. A Stabilitási és Növekedési Egyezmény elvben létrehozhatta volna – ámde nem tette – azt a keretet a felemelkedő Európa országai számára, amiben fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás létrehozásához szükséges gazdaságpolitikai intézkedéseket és reformokat foganatosíthatta volna. Ugyanis a fölemelkedő országokban – a korábbi egyenlősítéssel szemben – a jövedelmi egyenlőtlenségek megjelenése melegágyát jelentette a populista osztogató gazdaságpolitikának, mely aláássa a növekedés feltételeit. Ezen országok számára a legnagyobb gondot az alulszabályozottság jelenti, szükség van a szabálykövető gazdaságpolitika bevezetésére.

A fejezet harmadik részében pedig a három ország elemzésével bemutatom, hogy a fiskális konszolidáció nem jelenti a jóléti állam végét. A jóléti államok szerepvállalása nemzetközi összehasonlítása céljából a szociális közkiadások nagyságát használtam. A teljesebb kép kialakítása végett azonban a magán szociális kiadásokat is figyelembe vettem, melyeket vagy kötelezően előírtak a társadalom tagjai számára vagy önkéntesen valósul meg. A szociális közkiadások az 1960 és 1980 közötti időszakban csaknem az összes OECD országban megduplázódtak, azóta azonban a közkiadások szintje fluktuál a gazdasági ciklusokban. A magán kiadások trendje ettől lényegesen különbözik, a magánkiadások 1980 óta növekszenek az OECD országokban. Hollandiában, a fiskális konszolidáció mintaországában a szociális jellegű közkiadások aránya összességében néhány %-ot csökkent, napjainkra a GDP 20 %-a körül mozog, azonban ezzel párhuzamosan folyamatosan nőtt az öngondoskodás aránya.

A disszertáció egyes elemzéseiből kapott eredmények összefüggései megmutatták, hogy a belső erőviszonyok, a politikai felépítés és a pénzügyi stabilitás kultúrája együttesen alakítják a fiskális teljesítményt. Ezzel feloldásra került a korábban megfogalmazott puzzle, mely azt fejtegeti, hogyan lehetséges a három kis, nyitott állam ennyire eltérő fiskális teljesítménye. Nem lehet ezért elégszer hangsúlyozni azt a nyilvánvaló eredményt, hogy a külső és a belső hatások együtt, egymást erősítve (Hollandia) vagy lerontva (Magyarország)

alakítják ki a fiskális végeredményt. Persze tisztában vagyok vele, hogy a kapott eredmények, azok megalapozottsága ellenére nem fogják egyik pillanatról a másikra megreformálni a fenntartható államháztartásról, a fiskális szabályok alkalmazásáról kialakult hazai köz- és szakmai gondolkodást, de hiszem, a jelen disszertációm egyik építőköve lehet egy nagyobb egésznek, amelynek eredménye akár a fenntarthatóan sikeres magyar (külön?) úthoz vezet.

5. Tézisfüzet hivatkozásai

Kopits, Gy. [2007]: *A költségvetési felelősség keretrendszere*. Pénzügyi Szemle, LII. évf. 2. szám, 197-216.

Braun, M. – Tommasi, M. [2004]: *Subnational fiscal rules: a game theoretic approach*. In: Kopits, G. (szerk.): *Rules-based Fiscal Policy in Emerging Markets*. Houndmills, Palgrave Macmillan, 183-197.

6. Publikációk

- (1) Fiskális politikák. Recenzió: Kopits György (szerk.): *Rules-based fiscal policy in emerging markets*. *Külgazdaság*, L. évf. 1. szám (2006/1)
- (2) Néhány szó a szabályrendszer által korlátozott fiskális politikáról. *Competitio*, V. évf. 1. szám (2006/03)
- (3) Külön út – külön siker. *Competitio*, VI. évf. 1. szám (2007/06)
- (4) Fenntartható-e a magyar államháztartás? *Köz-gazdaság*, II. évf. 3. szám (2007/10)
- (5) The Dutch, the Hungarian and the Austrian budget and welfare state. In: *Economic Dimensions of Global and Regional Governance*, Wroclaw Publishing House (megjelenés alatt)